

OBVEZNA LEKTIRA IZ PODRUČJA – HRVATSKOG – PJSNIČKOG MODERNITETA I TEORIJE LIRIKE

Slaven Jurić, *Pjesma, priča, poema. Studije o modernom hrvatskom pjesništvu*, Matica hrvatska, Zagreb, 2024., 195 str.

Slaven Jurić, autor znanstvenih monografija *Rastućim skladom: prodor stranih stihova u hrvatsko pjesništvo druge polovice 19. stoljeća* (2002) i *Počeci slobodnog stiha: eksplicitna poetika – teorija – hrvatski formativni period* (2006), svojom se trećom knjigom *Pjesma, priča, poema. Studije o modernom hrvatskom pjesništvu* potvrdio kao obvezno referentno autorsko ime u području teorije lirike i stihologije, kao i povijesti pjesništva, osobito proučavanja hrvatskoga pjesništva u europskom kontekstu. Za razliku od prvih dviju knjiga monografskoga karaktera, autorova zadnja knjiga sastavljena je od radova objavljenih u različitim publikacijama tijekom 17 godina. Međutim, nije riječ tek o kompilaciji ili uknjiživanju tijekom vremena nakupljenih radova, što je u domaćem akademskom miljeu česta praksa uglavnom u cilju skupljanja akademskih bodova. Dapače, riječ je o izrazito promišljeno sastavljenoj i koherentnoj cjelini čiji je cilj kroz konkretne studije odgovoriti na otvorena pitanja hrvatskog pjesničkog moderniteta.

Knjiga *Pjesma, priča, poema* sadrži 11 studija čiji redosljed, kao što se razvidi iz „Bibliografske bilješke“ (str. 189–190), nije uvjetovan kronologijom izvorne objave, već tematsko-problemskim stratumom svake od studija čije ulančavanje stvara koherentnu i otvorenu *priču* o fenomenima – hrvatskog – pjesničkog moderniteta. Iako su okosnica Jurićevih istraživanja imena i opusi koji se u književnopovijesnom smislu smatraju kanonima hrvatskoga modernizma i avangarde: Janko Polić Kamov, Miroslav Krleža, Tin Ujević, Antun Branko Šimić i Ivan Goran Kovačić, studije sežu sve do pjesničkih fenomena s kraja minulog i početka tekućeg stoljeća, to jest hrvatske pjesničke suvremenosti. Pritom je znakovit okvir knjige: prve dvije studije bave se pjesničkim simultanimizmom, fenomenom s početka 20. stoljeća s tendencijama usmjerenima protiv narativnog i kompozicijski jasnog ustrojstva pjesničkoga teksta, te zadnje dvije studije o stvarnosnoj poeziji, fenomenu s kraja 20. i početka 21. stoljeća s upravo suprotnim poetičkim tendencijama koje se pak dovode u vezu s modernističkim naslijeđem. Specifičnost i plodonosnost Jurićeva pristupa modernom hrvatskom pjesništvu

u suvremenim hrvatskim književnoznanstvenim tokovima ogleda se u odnosu prema književnopovijesnoj kontekstualizaciji i prema samoj koncepciji pjesničkoga moderniteta. U autorskom „Predgovoru“ (str. 7–11) ističe se uvjerenje istraživača da književnopovijesni tok nije „ni linearan ni zatvoren ni teleološki usmjeren“ (str. 8), dok se modernizam ne shvaća „ni tipološki ni atemporalno, nego kao kompleks eksplozivnih kulturnih procesa među kojima onaj poetski nije ni najmanje vidljiv ni najmanje važan pa je najvjerojatnije i formativan u dinamizaciji književnopovijesnoga života“ (str. 8). Tako su modernističke poetike pjesnika hrvatskoga modernizma, kao i modernističke poetike općenito, nužno obilježene momentom regresije: eksperimentalne se strategije dosežu kako bi se potom prevladale, ostajući „trajnim mogućnostima književnoga pisma budućnosti“, ali nužno podložne resemantizaciji u različitim kontekstima (str. 8–9). Pri uključivanju – i iscrtavanju – konteksta i šireg kulturnopovijesnoga okvira, autor polazi od samoga teksta, čime demonstrira svijest teoretičara lirike/pjesništva o onomu što referirani teoretičar Peter Hühn naziva dvostrukošću diskursa u lirskom pjesništvu, što znači da analitički odvaja razinu iskaza i razinu iskazivanja, kao i osjetljivost stihologa na krucijalne formalno-organizacijske aspekte ustrojstva lirskog/pjesničkog teksta kao što su granica retka i sintaktička granica, sve do najmanjih jedinica (fonema, morfema, naglasaka) i njihovih funkcija u tvorbi pjesničkog znaka. Zbog toga se – već poslovično – od autorovih analiza očekuje korigiranje uvriježenih, nekritički usvojenih, a diskutabilnih ili – kako ih se u ovim studijama nerijetko prokazuje – posve neprihvatljivih interpretacija.

Nije slučajan izbor recenzenata *Studija o modernom hrvatskom pjesništvu* čiji se recenzentski zapisi nalaze na koricama knjige: Tomislava Brleka, autora recentne *Antologije moderne poezije* (2022; s naslovom *Od Matoša do Maleša*, čija aliteracija sugerira pojam moderniteta) i koji njeguje shvaćanje književnog moderniteta kao poetičke, a ne periodizacijske odrednice, te Pavla Pavličića, autora *Male tipologije moderne hrvatske lirike* (2008) u kojoj pod odrednicom moderne poezije razmatra sve – uvijek kompozitne – poetike cijelog 20. stoljeća. Brlek, Jurićev kolega i – kako se nazire iz rubne bilješke jedne od studija (br. 12, str. 124) – stalni sugovornik – bilježi kako autor „u svakom pojedinom slučaju nastoji osvijetliti žanrovske pretpostavke i raščlaniti odnos prema modernosti, pri čemu se posebno usredotočuje na autorefleksivne signale, ambivalencije i proturječja, pokazujući kako i načelno monološki govor uvijek sadrži napuknuća koja lirski iskaz vode prema mnogoglasju i uračunavaju nakupine tuđega govo-

ra“. Baveći se između i unutar sebe ambivalentnim i proturječnim poetikama, autor za predmet svoga istraživanja uzima dijelove određenog pjesničkog opusa ili konkretne pjesničke tekstove, dok se složenost artikulacije pjesničkoga znaka u cjelini knjige ogleda kao središnja teorijska problematika.

Iako nisu odijeljene oznakama za poglavlja, studije se mogu svrstati u tri grupe ili – uvjetno rečeno – mikrocjeline knjige. Prvu čine studije „Počeci simultanizma u hrvatskom pjesništvu“ (str. 13–26), „Šimićev simultanizam u teoriji i praksi“ (str. 27–40), „A. B. Šimić i Miroslav K.“ (str. 41–52), te „Ambivalentni glas(ovi) Kamovljeve *Psovke*“ (str. 53–65). Knjiga se dakle otvara studijom o počecima simultanizma u hrvatskoj književnosti, pojma koji pokriva više srodnih modernističkih pjesničkih praksi i koji podrazumijeva supostavljanje semantički raznorodnih tekstualnih jedinica. Na liniji od Matoševe poeme „Mora“ do Ujeviće pjesme „Poezija rječnika“, Jurićevi su kriteriji za razmatranje hrvatskoga simultanizma dva načina shvaćanja simultanističkoga koncepta: kao tekstualnog postupka i kao konstitutivnog načela organizacije teksta, iscrtavajući svojevrsnu tipologiju simultanizma u hrvatskom pjesništvu prvih dvaju desetljeća 20. stoljeća. U slučaju A. B. Šimića simultanizam se razmatra u pjesnikovoj teoriji i kritici te u pjesničkoj praksi. Dok Šimić teorijski/kritički pozitivno vrednuje simultanizam, to jest, kako je naziva, tehniku simultanosti, kao evolucijski moment modernoga pjesništva, od simultanizma se ograđuje zalažući se za model pjesme kao „organizma“ nasuprot simultanističke pjesme kao „bokora“, čemu je razlog u tadašnjem pjesnikovu (neoklasičnom) poetičkom zaokretu. Ipak, suprotno uvriježenim pretpostavkama o nepostojanju simultanizma u Šimićevu pjesništvu, autor dokazuje Šimićev tip simultanizma karakteriziran fenomenalnom apstrakcijom ili dekonkretizacijom prostora i vremena u ranijim pjesmama u međufazi prije *Preobraženja*, a u međufazi se i ogleda simptom modernizma kao napuštanja netom osvojenih pozicija. Autoru su stoga zanimljive pjesničke rane faze ili međufaze u stasanju zrele, prepoznatljive ili kanonizirane autorske poetike, kao i proturječja pa i paradoksi, to jest konstantna mimoilaženja u određenim – ranijim (Šimićeva kritika *Simfonija*) i kasnijim (Krležino kasno negativno vrednovanje Šimićeve poezije u momentu njezine književno-povijesne valorizacije) – pjesničkim i kritičkim pozicijama obojice pjesnika u čijim se praksama istovremeno ogleda suprotnost i komplementarnost hrvatskog modernističkog pjesničkog razvoja. Pjesnički modernitet J. P. Kamova rasvjetljuje se analizom modernističke dvostrukosti diskursa *Psovke* koja se u dosadašnjoj kritičkoj recepciji – iskrivljeno – čitala kao monološki iskaz emotivno

prenapregnutog subjekta. Jasnom analitičkom razdiobom iskazne i iskazivačke razine pobijaju se uvriježene i – pogrešne – teze o Kamovljevu napuštanju lirskih konvencija i raskidanju s lirskom tradicijom koja se, upravo suprotno, dokazuje kao generičko i referentno uporište modernistički ambivalentnog lirskog svijeta *Psovke*. Dok prve tri studije predstavljaju doprinos dosadašnjim teorijskim sistematizacijama hrvatskog pjesničkog simultanizma kao i dopunu književnopovijesnim (re)valorizacijama (dijelova) dvaju kanonskih opusa, studija o *Psovci* preusmjerava dosadašnje i otvara nove tokove čitanja Kamovljeve prve te kanonske zbirke hrvatskog pjesničkog modernizma.

U sljedeću grupu spadaju četiri studije o Ujeviću: „Formiranje Ujevićeva slobodnoga stiha“ (str. 67–84), „Ujevićeva obrana poezijom: Zapažanja uz pjesmu ‘Pendžeri’ / ‘Mistički prostor noći’“ (str. 85–98), „Svjetskopovijesne dijagnoze i projekcije u Ujevićevu pjesništvu“ (str. 99–118) i „‘Ridokosi Mesije’ u svjetlu moderne poeme – žanrovski okvir i diskurzivne mogućnosti“ (str. 119–135). Predmetom su prvih dviju studija tekstovi koji su širem čitateljskom krugu hrvatske i Ujevićeve poezije manje ili nimalo poznati, a čije su ključne značajke u većini stručnih, a u stihološkom pogledu manjkavih ili neadekvatnih čitanja uglavnom ostajale neprimijećene ili zanemarene. Skupini pjesama objavljenih početkom 1920-ih i ostavljenih izvan pet zbirki, za razliku od ostalih istraživača Ujevićeva pjesništva koji su ih sagledavali kao koherentnu cjelinu, autor analitički minuciozno, s uvažavanjem svih relevantnih stiholoških parametara, prilazi kao heterogenom i u smislu Ujevićevih poetičkih mijena i daljnjih estetičkih opredjeljenja izrazito znakovitom verlibrističkom materijalu. Prema Ujevićevoj međufaznoj koncepciji lirike i lirskoga subjekta u svakoj pojedinačnoj pjesmi i uz razmatranje morfoloških kriterija u stihovnom opisu i analizi, iznjedruje se zaključak da se u ovoj skupini pjesama odražava tok razvoja pjesnikova stihovnog govora, ali i poetski tokovi hrvatskoga pjesništva prve polovine 20. stoljeća: svaka od formi Ujevićeva tročlanog sustava stihovnoga jezika (vezani stih – slobodni stih – oslobođeni stih) ima određenu zadaću u skladu s estetičkim opredjeljenjima modern(ističk)og pjesnika u okolnostima određenog povijesnog zbivanja. Stihološka perspektiva na snazi je i u studiji o pjesmi „Pendžeri“ (1918), koja je doživjela nekoliko pjesnikovih obrada od pjesme u prozi do stihovanog teksta „Mistički prostor noći“ u vidu autocitata umetnutog u esej „Ispit savjesti“ iz *Savremenika* (1923), da bi kasnije postala dijelom zbirke *Ojađeno zvono* (1933), dok najnovija otkrića ukazuju na još jedno ranije prozno izdanje (1928). Usredotočujući se na supstancijalne promjene koje se na razini iskazi-

vanja događaju u pretvorbi pjesme iz proznoga u stihovni oblik, a koje izmiču većini čitanja orijentiranih na religijsku tematiku i religijski intertekst, uočavaju se složeniji, ambivalentni autoreferencijalni i autopoeitički signali: kao autocitatu u „Ispitu savjesti“ pridaje joj se ne samo autoreferencijalna vrijednost obrane složenosti pjesničkoga teksta već i vrijednost autorefleksivne obrane – samom – poezijom. Razmatranje poetske dijagnostike i projekcije svjetskopovijesnih zbivanja duž razvojne linije ovoga pjesništva, utopijskih i antiutopijskih poetskih zamisli očitovanih na planu pozicije lirskoga subjekta te formalno-retoričkog ustroja pjesme, ukazuje se na nedovoljno rasvijetljenu filogenetsku razinu Ujevićeva pjesništva koja modernistički proturječno koegzistira uz dosad – jedino – naglašavanu ontogenetsku razinu. S koegzistiranjem raznorodnih poetika u Ujevićevoj modern(ističk)oj poeziji ide i koegzistiranje estetičkog elitizma i političkog egalitarizma, dok je remanentni esteticizam i unanimestička slika svijeta udaljuju od marksističke ortodoksije, sve u skladu s otvorenošću prema različitim doživljajima nezaustavljivog moderniteta: doživljajima svijeta i sebstva u usklađivanju s nezaustavljivim razvojnim proturječnostima i neizvjesnostima. Kao pjesnički tekst s najkompleksnijim prikazom suprotstavljenosti povijesnih i svjetonazorskih alternativa izdvajaju se „Riđokosi Mesije“, specifičan po tome što je jedini Ujevićev pjesnički tekst koji se može podvesti pod žanr poeme. Čitajući ih kao ciklus lirskih pjesama, istraživači su Ujevićeva opusa „Riđokose Mesije“ interpretirali u autobiografskom ključu, kao ispovjednu ili pak kao duhovnu liriku, što se u posljednjoj studiji iz ove skupine ispravlja čitanjem „Riđokosih Mesija“ u žanrovskom okviru poeme čije se diskurzivne mogućnosti dovode u vezu s visokim intelektualnim aspiracijama – Ujevićeve – modernističke poezije. Prikazana skupina studija u knjizi zauzima značajnu središnju poziciju te se kroz proučavanje Ujevića pretapa glavnina istraživačkih interesa Jurića kao jednog od dionika (uz T. Brleka, Luku Šeputa, inače urednika ove knjige koji je pod autorovim mentorstvom doktorirao na Ujeviću, Aleksandra Mijatovića, u čijim recentnim *Preobrazbama književne teorije* tema Ujević zauzima značajno mjesto i dr.) hrvatskih i regionalnih analitičko-interpretacijskih oživljavanja višedesetljenim – biografistički – reduciranim čitanjima okamenjivane Ujevićeve poezije kao i pjesnikova opusa u cjelini.

Problematika žanrovskih odrednica i karakteristika u odnosu prema poetskom modernitetu nastavlja se razmatrati u zadnjim trima studijama: „Žanrovski paradoksi u Goranovoj *Jami*“ (str. 137–151), „Žanrovski aspekti ‘stvarnosnoga’ pjesništva i problemi njegova teorijskog određenja“ (str. 153–168) i „Popularno

u elitnom: ‘Stvarnosno’ pjesništvo i poetski modernitet“ (str. 169–188). U dosadašnjim čitanjima uočene stilske i značenje paradokse na kojima počiva *Jama* I. G. Kovačića u prvoj se studiji sa smisaono-konotacijskih aspekata prebacuju na neuočene ili nedovoljno razmotrene aspekte samoga žanra moderne poeme. Udaljavanje od simboličkih konotacija i zadržavanje na žanrovskim pretpostavkama iznjedrilo je novo čitanje *Jame* kao *priče u pjesmi* u kojoj se na razini iskaza i na razini iskazivanja pomiruju imanentni paradoksi žanra u modern(ističk)om premošćivanju naizgled suprotstavljenih – pripovjednih i lirskih – principa. Osim što ukazuju na neuočene slojeve Ujevićeve i Kovačićeve poeme, studije o „Ridokosim Mesijama“ i *Jami* izravan su doprinos ovdašnjim književnoznanstvenim ispitivanjima poetički neusustavljivog žanra poeme koja, kako ističe autor, ne trpi apliciranje deduktivno izvedenih pojmova, već nalažu uvažanje i ujedinjavanje empirijske, dakle tekstualne realnosti i kontekstualne usidrenosti poematskog teksta. Ova skupina kao i cjelina knjige zaokružuju se dvjema zadnjim studijama o stvarnosnoj poeziji, žanrovskoj odrednici inauguriranoj tekućom kritikom i usvojenoj kasnijim teorijskim i antologičarskim usustavljenjima, a koju autor atribuirao *zlosretnom*. Dok odrednica *stvarnosnog* pokriva razinu iskaza (narativnost, mimetičnost, metonimičnost, otklon od figurativnosti kao desakralizacija lirskog diskursa itd.), što ju približava ishodišnoj proznoj inačici, redovito se zanemaruje njezin status poezije, to jest stihovanog govora, time i njezine kompleksnije lirske odlike i tendencije. Narativni prosede stvarnosne poezije uklopljen je u njezin stihovni oblik, u ovom slučaju bez tradicionalnih ritmičkih obilježja i određen granicom retka koja je ujedno i sintaktička granica s minimalnim i izuzetnim opkoračenjima. Stoga, kako autor upozorava, bez obzira na to što je posrijedi neutralan ili neartificijalan stihovni izbor, stvarnosna poezija ipak zadržava lirsku/poetsku artificioznost i subverzivnost, nasljeđujući mogućnosti osvojene moderni(stički)m eksperimentalnim projektima; u tom smislu stvarnosnu poeziju odlikuje ambivalentan odnos prema poetskom modernitetu i lirskoj tradiciji, kao i ambivalentan odnos prema samom mimetičkom načelu, u istovremenom potvrđivanju i iznevjeravanju estetičkih i socijalnih normi. Ujedno uspijevajući ocrtati opća obilježja *stvarnosnog* odvijetka suvremenog hrvatskog pjesništva, relativizirajući pa i dezavuirajući *zlosretnu* odrednicu koja genološki ne pokriva ni vrstovno ni žanrovsko određenje, autor naglašava heterogenost i odstupanja u paradigmatskim autorskim poetikama, što će biti od koristi u budućim klasifikacijama i sistematizacijama hrvatskog *poststvarnosnog* pjesništva. Jurić i u tom pogledu pravi doprinos kao sastavljač recentne antologije *Pjevači priča. Izbor iz suvremenog narativnog pjesništva*

(1994.–2024.) (2025), čijom se podnaslovnom odrednicom modificira dezauvirana *stvarnosna* odrednica.

Pored jasnoće izlaganja i precizne argumentacije, istovremene akribičnosti i pristupačnosti akademskog diskursa, karakteristika isticanih u dosadašnjim recenzijama i prikazima *Studija o modernom hrvatskom pjesništvu*, valja skrenuti pozornost i na izvrsno likovno i grafičko oblikovanje knjige (s potpisom Željka Podoreškog i Nevena Osojnika). Dapače, nije česta ovakva ugođenost vizualnog rješenja i tematsko-idejnog supstrata akademske knjige. Dok bjelina naslovnice otvara višestruke asocijacije (na značajnu i znakovitu grafičku bjelinu u poetskom tekstu, zatim na istraživačka prazna mjesta koja se studijama nastoje ispuniti, na otvaranje prostora za druga i drugačija čitanja predmetnih tekstova), detalj *Grada Pariza* (1912) francuskog slikara Roberta Delaunaya vrsna je ilustracija modern(ističk)e intertekstualne naslonjenosti na tradiciju i istovremene otvorenosti prema inovaciji i eksperimentu. Štoviše, sama estetička kompozitnost i eksperimentalnost Delaunayeva opusa mogla bi poslužiti kao metonimijski korelat kompozitnosti i eksperimentalnosti kojima se odlikuje i predmetni hrvatski – čija je „raznodobnost u istodobnom“ rezultat specifičnosti književnopovijesnih okolnosti – i generalno shvaćeni poetski modernitet.

Kao takva, knjiga *Pjesma, priča, poema. Studije o modernom hrvatskom pjesništvu* obvezno je referentno uporište za istraživač(ic)e književnopovijesnog ili teorijskog usmjerenja čiji je uži istraživački interes hrvatsko te generalno modern(ističk)o pjesništvo i teorija lirike. Nadalje, zbog izrazite kritičnosti i mjestimične polemičnosti s teorijskom i kritičkom literaturom iz područja novije hrvatske književnosti, uvelike će koristiti studenti(ca)ma na svim ciklusima studija književnosti. Naposljetku, od nje će velike koristi imati na pjesništvo usmjerena tekuća i akademska književna kritika, jer kao što to pokazuje slučaj tzv. stvarnosne poezije, upravo kritičarsko zanemarivanje osnovnih postulata teorije lirike/pjesništva može ostaviti dalekosežne negativnije posljedice na daljnja književnopovijesna, teorijska, antologičarska usustavljenja čitavog jednog pjesničkog korpusa.

Ivan ŠUNJIĆ